

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК НЕГАТИВНА ВЛАСТИВІСТЬ ПРАВА

Статтю присвячено проблемі визначення сутності та змісту категорії «невизначеність права» в аспекті забезпечення належного рівня впорядкованості суспільних відносин. Проаналізовано та визначено основні ознаки поняття «невизначеність», виділено її змістовні характеристики та здійснено спробу аналізу її впливу на дієвість функціонування права. Встановлено, що невизначеність у праві має не стільки позитивний характер, скільки може виявлятися як недосконалість правового регулювання, обумовлене об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Зроблено висновок, що ідея невизначеності права має суттєві особливості у своєму змісті, які обумовлені предметом і методом правового регулювання, структурою права і динамікою реалізації правових відносин.

Ключові слова: невизначеність права, правове регулювання, впорядкованість суспільних відносин, властивість права, вплив, негативність, об'єктивні і суб'єктивні чинники, нормотворення, правозастосування.

Статья посвящена проблеме определения сущности и содержания категории «неопределенность права» в аспекте обеспечения надлежащего уровня упорядоченности общественных отношений. Проанализированы и определены основные признаки понятия «неопределенность», выделены ее содержательные характеристики и предпринята попытка анализа ее влияния на действенность функционирования права. Установлено, что неопределенность в праве имеет не столько позитивный характер, сколько может проявляться как несовершенство правового регулирования, обусловленное объективными и субъективными факторами. Сделан вывод о том, что идея неопределенности права имеет существенные особенности в своем содержании, которые обусловлены предметом и методом правового регулирования, структурой права и динамикой реализации правовых отношений.

Ключевые слова: неопределенность права, правовое регулирование, упорядоченность общественных отношений, свойство права, влияние, негативность, объективные и субъективные факторы, нормотворчества, правоприменения.

The article is devoted to the problem of determining the essence and content of the category „uncertainty of law” in the aspect of ensuring an adequate level of ordering of social relations. The main features of the concept of „uncertainty” are analyzed and determined, its substantive characteristics are highlighted and an attempt has been made to analyze its impact on the validity of the functioning of law. It has been established that uncertainty in the law has not so much positive character, but rather can be manifested as an imperfection of legal regulation, conditioned by objective and Subjective factors. It is concluded that the idea of uncertainty of law has significant features in its content, which are due to the subject and method of legal regulation, the structure of law and the dynamics of the implementation of legal relations.

Key words: uncertainty of law, legal regulation, ordering of social relations, property of law, influence, negativity, objective and subjective factors, rule-making, law enforcement.

Вступ. Невизначеність права як певний рівень нормативних правових узагальнень знаходить безпосереднє вираження у різноманітних нормах права. Використання невизначеності при формулюванні правових приписів, інколи використовується свідомо для створення передумов, з

© СИДОРЕНКО В.В. – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри права (Білоцерківський інститут економіки та управління ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»)

тим, щоб діапазон реального впливу юридичної норми на суспільні відносини найбільш повно і послідовно охоплював динамічно-функціональні аспекти їх розвитку.

Невизначеність права, його окремих понять та категорій надає можливість суб'єктам правовідносин певну свободу у використанні правової норми за допомогою можливості наповнення відповідних термінів власним змістом залежно від фактичної ситуації. У цілому невизначеність окремих понять у правовому регулюванні об'єктивно необхідна і у відповідних умовах задає орієнтири та вектори регулятивного характеру, відображаючи природний зв'язок між нормативно-правовим формалізмом та реальною цінністю права в аспекті забезпечення належного впорядкування суспільних відносин. Проте, враховуючи універсальну природу права, як основного регулятора життєдіяльності найрізноманітніших суб'єктів, слід зазначити, що правова невизначеність в її негативному значенні може мати місце у таких найважливіших компонентах правової системи, як законодавство, система права і правозастосовна практика.

Все це зумовлює необхідність дослідження загальнотеоретичних засад невизначеності права, які дозволяють найбільш глибоко проаналізувати його властивості, закономірності функціонування і розвитку.

Проблематика невизначеності права в аспекті впорядкування суспільних відносин на сьогодні на жаль залишається поза увагою вітчизняної наукової думки, проте є ряд наукових праць іноземних вчених з даного питання, зокрема, А. Балдіна, В. Власенка, М. Власенка, А. Кашаніна, Ю. Тихомирова, Г. Харта тощо.

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-правові аспекти невизначеності як негативної властивості права щодо забезпечення належного рівня впорядкованості суспільних відносин.

Результати дослідження. Динамічно-функціональні зміни, що відбуваються у наш час і є головною рушійною силою розвитку права, криються за різноманітними соціальними явищами: загостренням суспільних протиріч, зростанням ролі нормативності поведінкових моделей учасників правовідносин, конкуренцією національного та міжнародного права, новими формами організації життєдіяльності держави та суспільства. Такі соціальні перетворення породжують невизначеність функціонування права як фундаментального чинника досягнення позитивного правового результату у вигляді досягнення стану впорядкованості суспільних відносин.

Невизначеність виникає як у процесі правотворчої, так і у правозастосовній діяльності з приводу різних ключових деталей, які відіграють різноманітні ролі на тернистому шляху реального існування права, тих нюансів визначення його соціальної сутності, які неможливо передбачити заздалегідь. Важливо наголосити на тому, що у філософському аспекті невизначеність у соціальній системі викликана не стільки суб'єктивною обмеженістю наших знань про об'єкт дослідження у даний момент часу, скільки об'єктивною неможливістю вичерпного опису його адекватною мовою. Тобто спонтанний характер процесів, які відбуваються у складній правовій системі, внутрішньо притаманні їй і є однією із суттєвих системоутворюючих властивостей. Тому належне розуміння невизначеності повинно знайти відображення у розвитку юридичної науки.

Категорії «невизначеність» і «визначеність» дозволяють найбільш глибоко проаналізувати властивості права, закономірності його функціонування і розвитку. Властивістю визначеності регулювання суспільних відносин стає вся система соціального регулювання, включаючи її різновид – право. Досягнення правової визначеності – одна з ключових завдань права, у цьому його сенс і цінність. Визначеність регулювання суспільних відносин закладається у процес створення правових норм – правотворчість. Для цього нормотворець використовує найрізноманітніші прийоми і способи. Остаточна визначеність у праворегулюванні досягається у процесі дії права. З цією метою право використовує найрізноманітніші механізми. Дослідження визначеності у праві неможливо поза зв'язку з невизначеністю [1, с. 8].

М. Петраков, аналізуючи різні аспекти генерування нової інформації у соціально-економічній системі, вказує, що «...залишаючись у межах відносно простої схеми «потреби індивіда та механізму їх задоволення», ми стикаємося з постійною неповністю і непередбачуваною пульсацією соціально-економічної системи. Особа, що недавно перебувала у стані задоволення оточуючим соціально-економічним середовищем, «раптово» починає висувати нові вимоги культурного, соціального, правового, естетичного характеру, виказує незадоволення умовами праці тощо. Ці вимоги створюють відповідний інформаційний гамір у системі, вводять елемент непередбачуваності і випадковості. Власне цей гамір є будівельним матеріалом для генерування нової інформації у соціально-економічній системі. Ми маємо постійне тло випадкових збурень, на якому і виникають «соціально-економічні мутації» [2, с. 209].

Принципова невизначеність права впливає з нездатності абстрактних правил, які за визначенням мають загальний характер, враховувати всю різноманітність конкретних ситуацій, як наявних, так і тих, що можуть виникнути у майбутньому. Цей аргумент дозволяє підкреслити деякі додаткові аспекти логіки вирішення конкретних правових суперечностей. Йдеться насамперед про можливість виділення конкретних фактичних складів (фактичних ситуацій), які вимагають кваліфікації за допомогою права. Дійсність, у даному випадку, виступає аморфною масою подій, фактів, дій, об'єктів і т. д., а її структурування – результат інтелектуальних зусиль і передбачає певне передбачення розвитку ситуації. При цьому формулювання закону, безумовно, впливає на врегулювання суспільних відносин, проте не менш, а, можливо, більш важливу роль відіграють інші чинники, у тому числі доступність інформації, готовність до її сприйняття, специфіка сприйняття, здатності до узагальнення і концептуалізації, наявність необхідної освіти, упереджень, цінностей, небажання бачити факти, свобода у наданні фактам різної ваги і т. д. У результаті виявляється, що суб'єкти правовідносин володіють значним обсягом особистої свободи у класифікації фактичних обставин, виділенні фактичних складів і, відповідно, підведенні їх під конкретне правило поведінки [3, с. 26].

Як зазначає В.С. Готт, «невизначеність одна з форм об'єктивного існування явищ світу, що характеризується відсутністю «різких граней» між властивостями і станами явищ природи і переважанням залежності властивостей, а визначеність – також форма об'єктивного існування явищ світу, що володіє «різко вираженими гранями» між станами явищ природи і відносною незалежністю властивостей, станів явищ один від одного» [4, с. 25].

Передбачити всі можливі варіанти тлумачення правового припису неможливо. Однак важливо зафіксувати, що розуміння сенсу правила поведінки у будь-якому випадку припускає його інтерпретацію. В одному контексті певне тлумачення правила здається єдиною можливістю (просто, «легкі» випадки). У цих випадках вірніше вести мову про наявність визнаної конвенції щодо застосування правового припису до ситуацій, постійно виникають у подібних контекстах. В інших – інтерпретація норми має неочевидний характер (важкі випадки). Але у будь-якому випадку необхідність тлумачення норми у контексті залишає можливість для розсуду суб'єкта [5, с. 129].

Знакова природа будь-якої мови, у тому числі і використовуваної у праві, символічний характер людських комунікацій актуалізують для правового дискурсу комплекс проблем, пов'язаних зі значенням і розумінням тексту, і, відповідно, корпус знань логіки, герменевтики і семіотики. Зокрема, це визначає неминучий ступінь невизначеності змісту закону і гнучкість у його інтерпретації, причому як несвідому і ненавмисну («кожен пише і розуміє текст у міру своїх можливостей, знань і здібностей», «будь-який текст, маючи символічну природу, є багатозначним і здатний мати безліч тлумачень»), так і допустиму свідомо. Необхідно відзначити, що законодавець часто вимушено використовує прийом невизначених формулювань (т. зв. «каучукових» норм, правових принципів, цільових норм-програм і т. п.) для того, щоб поширити дію закону на коло невідомих йому ситуацій, які потенційно можуть виникнути. Все це визначає значну сферу розсуду правозастосовувача і, відповідно, відкриває можливості впливу масі факторів, що не зводяться до змісту правового припису [3, с. 22].

Внаслідок того, що законодавець зазвичай не роз'яснює оціночні поняття, у правозастосовчій діяльності учасники суспільних відносин отримують можливість на власний розсуд здійснювати їх правове регулювання, вільно трактувати багато юридичних понять. Необхідно мати на увазі, що зміст оціночного поняття багато у чому залежить від конкретної ситуації, від рівня правосвідомості суб'єкта, який застосовує відповідну норму права, а його переконання, доводи, моральні установки і аргументи, життєві цілі і орієнтири виступають як підстави здійснюваної оцінки, що надає процесу правового регулювання відому ступінь суб'єктивізму [6, с. 168].

Отже, недооцінка невизначеності права у сенсі поглиблення вивчення його природи породжує применшення цієї властивості матерії, згубно позначається на розумінні суті права, регулятивних властивостей права, використанні невизначеності як технічного засобу правового регулювання та ін. Якщо у праві невизначеність – засіб правового регулювання, то можна припустити, що інші соціальні регулятори також використовують цю властивість матерії для досягнення оптимального і справедливого врегулювання суспільних відносин [1, с. 15].

Визначаючи сутність та зміст категорії невизначеності права, слід виходити з того, що невизначеність виникає, як правило, через недостатню поінформованість суб'єктів норм творення про умови розвитку правової системи протягом певного більш-менш тривалого періоду часу. Невизначеність права негативно впливає на можливість правильно спланувати розроблення змісту правових приписів та ухвалення рішень на всіх рівнях функціонування правової системи.

Однак, слід зауважити, що правова невизначеність об'єктивно існує у межах системи права та актуалізується у ній за допомогою певних норм права і за допомогою фіксування доступних альтернатив встановлення різноманітних можливих варіантів здійснення поведінки суб'єктами правовідносин, опису певних умов дії права (часових обмежень, настання певних обставин та ін.), що дозволяє вирішити питання впорядкування суперечливих ситуацій, використовуючи власний розсуд суб'єктів. У цілому використання такого способу правового регулювання представляється найбільш оптимальною, справедливою і дієвою формою впливу на поведінку учасників суспільних відносин при досягненні загальної мети правового регулювання в умовах невизначеності змісту правових приписів.

Таким чином, юридичний феномен «невизначеності права», об'єктивно притаманний праву у цілому і є засобом юридичного регулювання. Однак невизначеність у праві має не стільки позитивний характер, а швидше може виявлятися як недосконалість правового регулювання, обумовлене об'єктивними і суб'єктивними чинниками. У цьому випадку, як правило, йдеться про неточний, неповний і непослідовний порядок закріплення та реалізації у нормі права волі нормотворця.

Невизначеність права – це певна об'єктивна недосконалість права, його дефект та неузгодженість, що виявляється у змісті нормативних актів, в актах тлумачення права, правозастосовних актах тощо. Все це дозволяє розглядати невизначеність права як негативне та дефектне явище, що не дозволяє виконати праву його соціальне призначення у повному обсязі.

Невизначеність у праві може бути викликана багатьма факторами, основними з яких є порушення мовно-лінгвістичних, формально-логічних та графічно-схематичних правил вираження волі нормотворця при формулюванні змісту правових приписів. При цьому, незалежно від якісних характеристик невизначеностей, вони у будь-якому випадку негативно впливають на рівень регулятивних властивостей права та перешкоджають досягнути максимального результату у процесі впорядкованості суспільних відносин, будучи при цьому реальною перешкодою на шляху еволюційного розвитку системи права у цілому, призводить до зниження регулятивних властивостей права, ускладнює процес тлумачення його положень і перешкоджає їх дієвій реалізації.

З цього приводу, слушною є точка зору про те, що якість права, його зовнішньої і внутрішньої форм залежить від багатьох складових. Визначальними при цьому, є мовна стандартизованість, послідовність викладу і графічна організація нормативного правового тексту. Одним з критеріїв ефективності правового регулювання є максимальний збіг форми права з волею законодавця, що неможливо без досконалої мовної, логічної та графічної нормотворчої техніки і технології [7, с. 53].

Тому виникає необхідність більш детально зупинитись на причинах виникнення невизначеності права. Так, мовна невизначеність, насамперед, проявляється у відсутності єдиних стандартів при використанні окремих термінів та словосполучень, нормативних конструкцій, фразеологічних зворотів та ін. Як відомо, лексичну основу будь-якого правового тексту та його мовне наповнення складають слова і терміни, що наділені тексто- і стилеутворюючими властивостями. При цьому доцільним є використання не лише простих мовних конструкцій, а і більш складних утворень, таких як: фразеологічні звороти та стійкі словосполучення, що мають єдине змістове навантаження з метою прагматичного передавання змісту нормативної інформації та забезпечення функції врегулювання фактичних відносин у суспільстві.

Непрофесійне або недбале ставлення до даного інструментарію при підготовці нормативного правового тексту веде до неузгодженості правових механізмів. Інакше кажучи, мова йде про закономірний зв'язок, синхронності між мовними засобами та майбутнім правовим текстом. Відступ від цих вимог призводить до порушення побудови і змісту нормативних правових приписів. Право має прагнути до мовної досконалості, в іншому випадку вона втрачає свої регулятивні властивості [1, с. 14].

У свою чергу логічна невизначеність нормативно-правового матеріалу виникає у результаті недотримання або порушення правил формальної логіки при опрацюванні і оформленні тексту нормативних правових документів. Внутрішня будова будь-якого документу, у тому числі юридичного, завжди знаходиться у певній відповідності зі структурою його змісту, а закони формальної логіки при цьому забезпечують послідовність викладу правових приписів та створюють передумови для однозначного розуміння їх змісту, що створює належні передумови для впорядкування суспільних відносин. Дотримання законів логіки дозволяє уникнути неузгодженості положень текстів різних нормативних правових актів, усуває непослідовність використання термінології, не допускає неточність формулювань, усуває суперечливість нормативних приписів,

запобігає прогальності у цілому. Таким чином логічна визначеність створює передумови для повноти, ясності та однозначності змісту правового припису у контексті взаємозв'язку з чинними правовими нормами у рамках відповідних інститутів, галузей та правової системи загалом.

Графічна невизначеність права – це наслідок порушення закономірностей і правил організації нормативного правового матеріалу. Організація змісту тексту відбувається за допомогою його розчленування і поєднання. Більш того, всі юридичні тексти символізовані різного роду тематичними зображеннями, покликаними нести те чи інше змістове навантаження. У тих випадках, коли ці елементи юридичної графіки аморфні, невиразні, тобто невизначені, вони, тим самим, не сприяють якості вираження нормативної волі [8, с. 256].

Крім цього, окремі вчені виділяють й інші передумови невизначеності права. М. Власенко, вказує, що найбільш серйозний дефект системи права – суперечливість норм, бо вона зазіхає на основну рису права – бути узгодженим і збалансованим соціальним регулятором суспільних відносин. У випадках суперечностей норм правозастосовувач виявляється у ситуації невизначеності, коли не ясно, якій з норм слід віддати перевагу. Рівень правової невизначеності у даному випадку значно вище, отже, і правокористувач виявляється у ще більш складній ситуації. Однак не всі колізії юридичних норм мають негативний характер. Іншими словами, не будь-яка суперечність норм є правова невизначеність, є дефект у правовому регулюванні [9, с. 90-95].

Іншим різновидом незбалансованості юридичних норм є прогалини – відсутність юридичної норми, яка повинна бути у системі права з точки зору предмета правового регулювання, його обсягу та змісту. Тут правокористувач також у ситуації невизначеності. Прогалини заповнюються шляхом нормотворчості. Однак суд не може з мотивів пробельності відмовити у захисті суб'єктивного права. Відомо, що у цьому випадку суддя вдається до аналогії закону, аналогії права, що і дозволяє уникнути невизначеності і винести рішення по юридичній справі, залишаючись у рамках закону і права [10, с. 339].

Таким чином, категорія «невизначеність» у праві має об'єктивно зумовлену природу і є однією з основних передумов аналізу соціальної сутності права, його змісту та призначення в аспекті впорядкування суспільних відносин.

Висновки. Юридична наука до теперішнього часу по суті так і не відповіла на питання: у чому полягає юридична природа такого правового феномену як «невизначеність права». При цьому існує явна недооцінка даного феномену, що проявляється у приниженні його властивостей у контексті розуміння сутності та регулятивних можливостей права, визначення можливостей використання самої категорії «невизначеність» у праві та її ролі у системі соціально-правових регуляторів.

Дослідження літературних джерел свідчить про відсутність інтересу вітчизняної науки до даної проблеми, що не може не позначитися на якості сучасних досліджень. У зв'язку з цим, слід зазначити, що ідея невизначеності права має суттєві особливості у своєму змісті, що обумовлені предметом і методом правового регулювання, структурою права і динамікою реалізації правових відносин.

Підсумовуючи, варто наголосити, що тільки комплексний аналіз всіх характеристик сучасного права, його статички і динаміки може забезпечити належний рівень функціонування як самої держави і суспільства, так і окремих індивідів, що потребують чіткості та стабільності при здійсненні правового регулювання в усіх сферах життєдіяльності.

Список використаних джерел:

1. Власенко В.А. Категории «неопределенность» и «определенность» в исследовании современного права / В.А. Власенко // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2017. – № 1(37). – С. 8-17
2. Петраков Н.Я. Математические методы анализа и планирования цен: экономико-математические модели / Н.Я. Петраков. – М. : Мысль, 1969. – 292 с.
3. Кашанин А.В. Неопределенность права и усмотрение правоприменителя как ограничители использования централизованных методов регулирования / А.В. Кашанин // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2013. – № 4. – С. 19–34.
4. Готт В.С. О неисчерпаемости материального мира / В.С. Готт. – Москва : Знание, 1968. – 60 с. – С. 25.
5. Харт Г.Л.А. Понятие права : пер. с англ. / Г.Л.А. Харт ; под общ. ред. Е.В. Афонасина и С.В. Моисеева. – СПб : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. – 302 с.
6. Балдин А.К. Юридико-лингвистическая неопределенность – коррупционная угроза правоприменительной практики / А.К. Балдин // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2016. – № 5. – С. 166-170

7. Язык закона / [С.А. Боголюбов, И.Ф. Казьмин, М.Д. Локшина, С.С. Москвин и др.] ; под ред. А.С. Пиголкина. – М. : Юрид. лит., 1990. – 192 с.
8. Давыдова М.Л. Символические основы юридической техники / М.Л. Давыдова. // Доктринальные основы юридической техники. – М. : Юриспруденция, 2010. – С. 252-263.
9. Власенко Н.А. Коллизионные нормы в советском праве / Н.А. Власенко ; науч. ред. Черданцев А.Ф. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1984. – 100 с.
10. Тихомиров Ю.А. Правовое регулирование: теория и практика / Ю.А. Тихомиров. – М. : Формула права, 2008. – 400 с.

УДК 340.1

ТРОНЬКО О.В.

РЕТРОСПЕКТИВА АДМІНІСТРУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ПОДАТКУ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНІ ТА СУЧАСНІ АСПЕКТИ

Статтю присвячено дослідженню історичного генезису адміністрування земельного податку в Україні. Проаналізовано історичні аспекти формування приватної власності. Розкрито основні тенденції правового регулювання плати за землю у нормативно-правових актах сучасного українського законодавства.

Ключові слова: *плата за землю, земельний податок, грошова оцінка, приватна власність, приватизація, передумови виникнення плати за землю.*

Статья посвящена исследованию исторического генезиса администрирования земельного налога в Украине. Проанализированы исторические аспекты формирования частной собственности. Раскрыты основные тенденции правового регулирования платы за землю в нормативно-правовых актах современного украинского законодательства.

Ключевые слова: *плата за землю, земельный налог, денежная оценка, частная собственность, приватизация, предпосылки возникновения платы за землю.*

The article studies the historical genesis of the administration of land tax in Ukraine. Analyzes historical aspects of private property. The basic trends of legal regulation of the land tax in the regulations of modern Ukrainian legislation.

Key words: *land tax, land tax, monetary valuation, private property, privatization, prerequisites of the land tax.*

Вступ. Історичний генезис і розвиток податкових систем свідчить, що вже на ранніх етапах їх становлення стягувався земельний податок. Сьогодні законодавство багатьох країн світу передбачає стягнення податку з землі або поземельного податку поряд з іншими формами оподаткування нерухомості. Законодавство України визначає нерухомість як земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на них, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення.

У зв'язку зі зростанням в останні часи кількості наукових досліджень щодо необхідності впровадження податку на нерухомість (нерухоме майно) вважаємо доцільним охарактеризувати земельний податок та правове регулювання його стягнення, як різновиду оподаткування нерухомості. Основний закон держави – Конституція України встановлює, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Значний внесок у дослідження питань правового регулювання плати за землю зробили такі вітчизняні науковці: О.М. Бандурка, Л.К. Воронова, О.П. Гетманець, О.О. Головаше-

© ТРОНЬКО О.В. – кандидат юридичних наук, заступник директора (Науково-дослідний інститут публічного права)